

УДК 711

Т. Ю. Кутузова
викладач кафедри дизайну НАККМ

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГУЛЯРНОЇ КОМПОЗИЦІЇ МІСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ ЦЕНТРІВ

Анотація: характеристика композиційних змін історичних центрів міст з класицистичним розплануванням. Визначення стійких властивостей міського середовища, композиційних прийомів відтворення цілісності планувальної системи.

Ключові слова: історичні центри, стійки властивості середовища, композиційні зміни.

Первісна композиційна система історичних центрів, що була відтворена у традиціях класицистичного простору, зараз, після багатьох століть опанування,- значно трансформована. Просторові властивості контрастної розбудови елементів композиційної структури розчинені у різночасової забудові, й сама планувальна ситуація, закладена в інваріантності геометричної схеми, - більш нагадує загадку, де чітка класицистична супідрядність квартальної забудови ховає неоголошені ще відповіді.

Питання збереження та охорони містобудівної спадщини з позицій «об'єднання методики містобудівного проектування (проектів охорони та регенерації)» опрацьовані у низці наукових праць інституту НДІТАМ. Дослідження морфологічних параметрів забудови, проведені в роботах М. Дьоміна, В. Єжова, О. Пламеницької, Т. Товстенко складають наукове обґрунтування підходів до регенерації районів історичної забудови.

Вивчення планувального матеріалу розвитку історичних центрів міст класицистичної побудови, складає чергування етапів посилення розвитку каркасних – тканинних елементів. Якщо період становлення та розгалуження планувальної структури під впливом територіального зростання, достатньо розроблено: від первісного дисперсного засвоєння території до формування взаємно зорієтованих ансамблів історичного центру. То період подальшого його ущільнення, нашарування, коли у випадковості архітектурних втілень створилася композиційна ситуація відносин елементів на рівні містобудівної тканини, - ці питання трансформації композиційних зв'язків: каркас-тканина, - залишаються недостатньо дослідженими.

Ціллю дослідження постає оцінка планувальної ситуації історичних центрів з фрагментами регулярної забудови, виявлення композиційних підходів цілісної організації, діючих в умовах різночасового ущільнення простору.

Привабливість історичного центра провокує прискорення процесів його оновлення, що й швидко знищує його достовірність. Збереження рідних властивостей середовища, що за єдиним образом уособлює сучасне місто, приймає усвідомлену задачу дослідження. Взагалі, введене поняття у ДБН: «історичний ареал», як «частини населеного місця, де збереглись об'єкти культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форма забудови», посилаючи до географічної складової, - акцентує просторову суцільність, де природні якості ландшафту виявлені в історичної забудові, складають нероздільний комплекс складним явищем.

В історичній сумі композиційних змін складається розподіл моментів переходу: еволюційних поступових змін та стрибка, що відзначають нову якість середовища за гегелівською теорією «вузлової лінії мір». Стрибок змін надає розпланувальний вузол, зони стику, що залишаються відтиском у хронограмах не завжди поступового розвитку композиції. Періоди, у розгортанні яких відтворювався класицистичний канон, - це примірники єдиного інтервалу за гегелівським поняттям «міри». Класичну «міру» просторових контрастів забудови, сформовану у послідовності пішохідного споглядання, - зараз подолано уривчастістю елементів історичного каркасу в обставинах непорівнянності різночасових планувань. Сучасний вигляд історичного середовища – це, завбільшки, картини нюансних характеристик містобудівної тканини, згортаючи контрасти домінуючих споруд всередину відокремлених ансамблів. «Міра» (як часовий інтервал) парадного простору з його особливістю найглибших перспектив проспектів, масштабом відкритих площ, посилених величчю архітектурної вертикалі, - залишилась просторовою достовірністю культурної спадщини минулого. Класицистична ідея парадного простору міського центру сьогодні обернулась вуличними інтер'єрами повсякденності тканинної розбудови.

У протиставлені умовам ревалоризації історичних комплексів, сформованих у закріплених кордонах фортифікаційних споруд, містобудівна композиція історичних центрів з класицистичною забудовою, повільно розчиняється в уривчасто збережених фрагментах. Й композиційна виразність, первісно розбудована за правилами «великого ансамблю» чи «зразкової» забудови громадського простору, - зараз значно послаблена й потребує регенерації композиційних зв'язків. Розчинення каркасних значень домінант ансамблевої розбудови у різнопросторовості міського центру зводить містобудівні зв'язки історичного комплексу на рівень нероздільної тканини міського середовища, посилюючи нюансний характер порядкових властивостей пішохідного простору. Класичне положення містобудівного аналізу, де композиційна цілісність забудови розуміється як «перевага у художньої

структурі внутрішніх зв'язків над зовнішніми» [1], позначає важливість в процесах регенерації не стільки домінуючих об'єктів міського центру, скільки самих прийомів забудови, що повертають класицистичну узгодженість композиційних елементів.

Просторові ідеали академічної школи містобудування відтворені у лінійній формі розпланування Дніпропетровська. Розгалуження компактного плану Дніпровського мису (де були закладені первісні кардо – декуманос у парі: теперішньої вул. Писаржевського - пр.К. Маркса за планом І. Старова) містобудівною віссю до привокзальної ділянки (з парою: вул. Робоча - пр.К. Маркса, за планом В. Гесте) збирається двома формаутворюючими осями міського центру, позначаючи поворот центрального проспекту К. Маркса. Містобудівна композиція історичного центру - класичний взірець «живописного» прийому осмислення регулярного планування: у безперервності регулярної сітки утворюється композиційна відокремленість чотирьох груп забудови [2]. Ясна підпорядкованість просторовій смузі проспекту (за напрямком декуманос) збирається чотири кардо - вектори, посилюючи архітектурою виразність ландшафтних плато: Жовтневе, Соборна, Паркова, Вокзальна. Масштабна ієрархія забудови формує домінуючу спрямованість вуличної мережі, виділяючи силові лінії фрагментів планування укрупненням забудови до центру [3].

Підходи формального угрупування композиційних елементів, знімаючи значення взаємодії штучних та природних складових, поповнюють простір випадковими акцентами забудови, неначе шум. Непорівнянність опорних точок формоутворення пішохідного та динамічного простору нейтралізує первісні значення композиції, відволікаючи видатні будівлі від композиційної гри. Ущільнення пішохідного простору старого міста сучасною крупно габаритною забудовою, знімає первісні значення елементів композиційного каркасу, навіть залишаючи будівлі, що домінували у класицистичній розбудові [4].

Старе місто, на відміну транспортних русел мега простору, транслює пішохідні тропи споглядання опорних точок кварталів тканинної забудови, що розподіляються, згідно М.Бархіна, за трьома видами: послідовного розкриття, за ефектом несподіваності, та, звичайно, - класицистичної перспективи. Ясний розподіл та художнє узагальнення чотирьох - часткової просторової смуги міського центру надає основу розгалуження оновленої єдності міського центру.

Досвід компактного розвитку міського центру складає композиція Одеси. Двохчастковий прямокутно-прямолінійний план Старого міста, де орнаментована сітка квадратного плато підпорядковуючи у повороті допоміжну ділянку розпланування, огортає славнозвісний трикутник, де на Приморський бульвар, площа з пам'ятником Ришельє, спрямовують величезні сходи.

Трансформація парадного простору Південної Пальміри, розгалуженням зовнішніх зв'язків ансамблів старого міста: їх переплетіння, проростання, - сформувало нероздільну суцільність середовища. Виявлення «подвійної формули» композиційного зв'язку класицистичного планування: фігура – фон, метричні – симетричні порядки, контраст - нюанс поширює значення складових тканинної забудови, оновлюючи її композиційну структурованість. «Парні смисли» доцентрних – відцентрних зв'язків домінанти формують спрямованість мережі вулиць, відокремлюючи їх ділянками нейтральної однорідності кварталів. Посилення порядків метро - ритмичної побудови домінантної групи при введені прийомів «моделюючих контрастів», спирається на необхідну щільність оточення модульних повторень у багаторівневій симетрії містобудівної форми. Тоді в наближенні сприйняття ускладнюються пластична форма домінант, чітко виділяючи опорний елемент на фоні усереднення архітектурних параметрів містобудівної форми [5]. Масштабна архітектоніка у формоутворенні глибини простору надає угрупування вуличному ряду, згладжуючи множину повторів, та й, навпаки, посилює контрасти в приближенні домінант. Сучасні тенденції відволікання фасаду вулиці інтер'єрним рішенням пасажів, випадковими змінами висоти, низькій щільності периметру кварталів сприяли просторовій суміші порядків монументальної чи камерної забудови міського середовища.

Зберігаючи композиційну «кривизну» у спадкоємному розвитку стійких властивостей історичного середовища відтворюється взаємодією домінант та орієнтирів розподіл зон внутрішнього впливу домінант на спрямованість вуличної мережі, та співвідносність орієнтирів у зовнішніх зв'язках системи. Архітектоніка композиційної організації, що надана у чергуванні нейтральних повторів квартальної однотипної забудови та акцентованих пластичною деталізацією просторових форм, - складає «наочне ущільнення часу» завдяки збиранню різноякісних процесів у межах єдиного просторового образу [6]. Розпланувальна послідовність забудови несе сенс розповіді, тут не достатньо «формального факту» присутності історичної будівлі,- необхідна атмосфера минулих значень середовища.

Збереження історичної забудови міських центрів в процесі їх неминучого оновлення актуалізує питання містобудівної оцінки композиційного стану. Художнє узагальнення історичної суми просторових змін формує унікальний простір, оновлюючи не стільки архітектуру забудови, скільки їх містобудівні значення. «Розвиток даної у природі ситуації в художній образ завжди приводить до чогось нового у межах дії художніх законів» [7].

Список використаних джерел:

1. Яргина З., Косицкий Я., Владимиров В., Гутнов А., Микулина Е., Сосновский В.А. Основы теории градостроительства. — М.: Стройиздат, 1986. – 326 с., ил.
2. Гуляницкий Н. Черты преемственности в композиции центров русских городов, перепланированных в XVIII веке. В сб. Архитектурное наследство. Вып. 29. Проблемы композиции. / ВНИИ теории архитектуры и градостроительства; Под ред. Халпахчяна О. – М.: Стройиздат, - 255 с.: ил.- с. 119-129.
3. Кириллова Л. Композиция архитектурного пространства./в сб. Теория композиции в советской архитектуре; Под. ред. Л.Кирилловой; ЦНИИ теории и истории архитектуры. — М.: Стройиздат, 1986. – 326 с., ил. — с. 61-69.
4. Махровская А. Реконструкция старых жилых районов крупных городов: на примере Ленинграда. – Л.: Стройиздат, 1986. – 352 с., ил.
5. Бунин А., Круглова М. Архитектура городских ансамблей. – М.: Издательство Всесоюзной Академии архитектуры, 1935. – 233 с.
6. Флоренский П. Анализ пространственности в художественно-изобразительных произведениях. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. – 324 с.
7. Гильдебранд А. Проблема формы в изобразительном искусстве. – М.: Изд-во МПИ 1991.– 137 с.

Аннотация

Характеристика композиционных изменений исторических центров городов с классицистической планировкой. Определение устойчивых свойств городской среды, композиционных приёмов воссоздания целостности планировочной системы.

Ключевые слова: исторические центры, устойчивые свойства городской среды, композиционные изменения.

Annotation

There are characteristic of the compositional changes in the historical center of the city with a classicist planning. This is a definition is a rack properties in the urban environment and compositional techniques to rebuilding the integrity of the planning system.

Keywords: the historical center, the rack properties, changes in composition.